

of the debtor due to the occurrence of such circumstances. It is reasoned that change in the structure of participatory interests' owners (participants of the company – the debtor) that lead to the change of corporate control relations (establishment of the decisive influence on the economic activity on the part of new owner/owners of the participatory interests) shall be considered pursuant to the analogy of law (part 1 of Art. 523 of the Civil code of Ukraine) as a ground of termination of mortgage with the involvement of the property surety provider in case the latter has not agreed to ensure performance of obligations of the debtor due to the occurrence of such circumstances. Should the creditor avoid the acceptance of performance of the principal obligation by the debtor, he does not have the right to approach the property surety provider with demand to perform accessory (mortgage) obligation. The interest of the property surety provider that is consistent with foundations of civil legislation is subject to protection with application of means provided for under contract and law, including Art. 16 of the Civil code of Ukraine, Art. 20 of the Economic code of Ukraine, as well as mean that is not provided by law, but is an effective remedy, i.e. such that corresponds to the content of the violated interest, nature of its violation and consequences that arose in connection with this violation. It is argued that termination of mortgage legal relation in case of bad faith of the creditor and the debtor can be considered as such effective mean of protection.

Keywords: mortgage, property surety provider, accessory obligation, interest of the property surety provider, termination of mortgage.

ЦИВІЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Бесарабчик В. О.,

молодший науковий співробітник відділу методології приватноправових досліджень НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті з'ясовано сутність правосуб'єктності закладу дошкільної освіти як учасника цивільних правовідносин, висвітлено специфіку структурних елементів цивільної правосуб'єктності, порядок виникнення та припинення правоздатності та дієздатності закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: цивільна правосуб'єктність, цивільно-правовий статус, правоздатність, дієздатність, непідприємницька юридична особа, установа, заклад.

Законом України «Про освіту» від 28 вересня 2017 року внесено суттєві зміни до цілої низки законів, у тому числі до Закону України «Про дошкільну освіту». Незважаючи на чисельні зміни, які зазнало законодавство у сфері освіти, залишаються не досить дослідженими положення, які впливають на формування сутності та змісту правового статусу закладу дошкільної освіти.

У науці цивільного права одним з найскладніших правових явищ залишається цивільна правосуб'єктність юридичних осіб. Висловлюються різні думки на визначення змісту цієї правової категорії. Законодавець не використовує поняття «цивільна правосуб'єктність», натомість у науці цивільного права його прийнято трактувати у двох аспектах: широкому та вузькому. У вузькому розумінні – це категорія, що виступає об'єднуючим ланцюгом між цивільною правоздатністю та дієздатністю особи і в такому вигляді має своє закріплення в ЦК України, де передбачено, що юридична особа здатна мати такі самі цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині (ч. 1 ст. 91 ЦК України). Стаття 2 ЦК України закріплює суб'єктний склад цивільних правовідносин, що є проявом цивільної правосуб'єктності в широкому її трактуванні. На думку О. І. Зозуляк, цивільну правосуб'єктність слід розкривати як соціально-правову можливість особи бути учасником цивільно-правових відносин, яка забезпечується та гарантується державою. Наділення суб'єкта цивільною правосуб'єктністю є логічним продовженням того нерозривного зв'язку, який існує між державою та особою і надає останній необхідний комплекс цивільних прав та обов'язків у відносинах приватноправової сфери [1].

Цивільно-правовою доктриною терміна «правосуб'єктність» надається узагальнюючий зміст, який розкривається через поняття правоздатності та дієздатності. Так, О. С. Іоффе підкреслював, що витоки теоретичних уявлень про правосуб'єктність тісно пов'язані з категоріями «правоздатність» та «дієздатність» [2]. О. О. Красавчиков переконаний, що правоздатність проявляється у вигляді загальної основи, яка визначає характер та обсяг прав, що можуть знаходитись у володінні даного суб'єкта, але правове поняття правосуб'єктності складається із двох основних понять: правоздатності та дієздатності [3].

Таким чином, у сучасній теорії права ствердився підхід, відповідно до якого елементами правосуб'єктності визнаються правоздатність, дієздатність та деліктоздатність (остання часто включається до складу дієздатності).

Під правоздатністю розуміють здатність суб'єкта мати цивільні права та нести цивільні обов'язки. Як зазначає В. Д. Примак, правоздатність юридичної особи передбачає право організованого

учасника цивільних відносин породжувати для себе цивільні права та обов'язки через вчинення винятково правомірних дій чи правомірного утримання від їх вчинення. Водночас його свобода волі означає свободу на власний розсуд обирати будь-який з можливих варіантів дій, крім тих, внаслідок вчинення котрих може бути порушено визначені законом межі здійснення цивільних прав, зокрема, якщо відповідними діями буде завдано шкоди іншій особі [4].

Під час дослідження цієї проблеми думки правників розділились. Одні з них вважають, що установа має бути наділена загальною правоздатністю, інші ж доводять необхідність закріплення за нею спеціальної правоздатності. Так, закріплення в межах ЦК України загальної правоздатності щодо усіх юридичних осіб (ст. 91) слід сприймати з певними винятками з урахуванням видів цивільної правоздатності – загальної, спеціальної та виключної, які характерні для того чи іншого виду юридичної особи [5]. Статтею 86 ЦК України передбачено, що непідприємницькі товариства (споживчі кооперативи, громадські об'єднання, включаючи релігійні організації, профспілки тощо) поряд із своєю основною діяльністю можуть здійснювати підприємницьку діяльність за умов, що інше не встановлено законом, і ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню. Загальна правоздатність означає можливість для суб'єкта права мати будь-які цивільні права та обов'язки, які необхідні для здійснення діяльності, яка не суперечить закону. Таку правоздатність мають фізичні особи, а з моменту набуття чинності ЦК України – і всі юридичні особи приватного права незалежно від їх організаційно-правової форми, тобто вони наділяються можливістю мати такі самі цивільні права й обов'язки, що має і фізична особа, окрім тих, що за своєю природою можуть належати лише людині. Спеціальна правоздатність припускає наявність у юридичної особи лише тих прав та обов'язків, які відповідають меті його діяльності та прямо зафіксовані у його установчих документах.

Прибічником спеціальної правоздатності установ є також Д. С. Лещенко. Він обґрунтовує свою позицію, посилаючись на ч. 3 ст. 83 ЦК України. Науковець пропонує закріпити можливість обмеження правоздатності установ шляхом спеціального законодавства і змістом статутних документів [6]. Як зазначає В. І. Борисова стосовно непідприємницьких товариств та установ, надання їм загальної (універсальної) правоздатності не узгоджується із цільовим характером їх діяльності. Вказані юридичні особи повинні мати спеціальну (цільову) правоздатність, що означає: по-перше, можливість мати тільки ті цивільні права, які відповідають цілям діяльності установи і несуть у зв'язку з цією діяльністю обов'язки; по-друге, можливість здійснювати ті види підприємницької діяльності, які відповідають цілям установи [7].

Таким чином, доходимо висновку, що одні автори не вбачають підстав для звуження правоздатності для будь-яких видів і форм юридичних осіб, а тому визнають загальну правоздатність за всіма юридичними особами, а інші вважають, що діяльність юридичних осіб зумовлюється метою їх створення, і відстоюють закріплення за окремими видами юридичних осіб, включаючи певні види підприємницьких товариств, зокрема установ, спеціальну правоздатність.

На нашу думку, такий підхід щодо визнання загальної правоздатності за всіма юридичними особами не можна визнати виваженим, оскільки установи (заклади) створюються виключно для досягнення певної мети, а значить надання їм загальної (універсальної) правоздатності не узгоджується з цільовим характером їх діяльності. Так, по-перше, заклад дошкільної освіти створюється для досягнення мети, визначеної засновниками. Стаття 88 ЦК України закріпила вимогу зазначити в установчому акті мету установи та майно, яке передається їй та необхідне для досягнення цієї мети. Мета ж і завдання дошкільного закладу визначені прямо у законах України «Про вищу освіту» та «Про дошкільну освіту» – здійснення освітньої діяльності, забезпечення умовами, необхідними для отримання дошкільної освіти. По-друге, установа (заклад) як непідприємницька юридична особа може здійснювати підприємницьку діяльність лише остільки, оскільки це відповідає її статутній меті. І, по-третє, держава здійснює контроль за діяльністю установ (закладів).

Надання приватним закладам дошкільної освіти можливості здійснення підприємницької діяльності зовсім не означає, що їх правоздатність повинна бути загальною (універсальною), бо не всі з них взагалі можуть займатися підприємницькою діяльністю. Якщо ж така діяльність і буде здійснюватися, то вона має узгоджуватись (підпорядковуватись) з метою створення такого закладу: прибуток від підприємницької діяльності повинен спрямовуватись тільки на розвиток і функціонування цієї організації і не може бути розподілений між її засновниками.

З огляду на це принцип спеціальної правоздатності дошкільних закладів освіти полягає в тому, що вони можуть здійснювати тільки такі юридично значущі дії та відповідні обов'язки, які відповідають меті їх діяльності, передбаченій в статуті або на підставі рішення про його утворення та/або положення про нього, якщо такий заклад утворений фізичною особою – підприємцем або як структурний підрозділ, що функціонує у складі навчально-виховних комплексів незалежно від форми власності та юридичних осіб приватного права.

Аналізуючи поняття правоздатності щодо юридичних осіб, В. Д. Примак зазначає, що водночас із проголошенням загальної правоздатності за всіма юридичними особами ЦК України не заперечує можливості обмеження правоздатності будь-якої юридичної особи двома способами – нормативним або через засновницьке волевиявлення. Так, правоздатність установ (закладів) як окремого різновиду юридичних осіб приватного права, на думку вченого, обмежує безпосередньо ЦК України 2003 р. у ч. 3

ст. 83. Водночас визначена безпосередньо законом спеціальна (цільова) правоздатність цих юридичних осіб додатково теж може бути обмежена відповідним рішенням засновників чи вищого органу управління конкретної юридичної особи або самим фактом відсутності у неї ліцензії, необхідної для провадження певного роду діяльності або окремого її різновиду. ЦК України не містить також заборон відносно визначення засновниками юридичної особи певних цілей та предмета діяльності створюваної ними організації, фактично дозволяючи тим самим встановлення спеціальної (обмеженої) правоздатності для деяких юридичних осіб [8].

Виходячи з цього, можна дійти висновку, що дошкільні заклади освіти будь якої форми власності наділяються спеціальною (цільовою) правоздатністю безпосередньо на підставі закону.

Для характеристики правосуб'єктності юридичної особи є важливим і такий елемент, як дієздатність. Наявність в організації статусу юридичної особи має передбачати не тільки юридичну здатність, а й фактичну спроможність до набуття та здійснення тих цивільних прав і обов'язків, які випливають з її правоздатності. Саме цю здатність до набуття та здійснення своїми діями цивільних прав та обов'язків і визначають як цивільну дієздатність особи. Цивільній дієздатності юридичної особи присвячена ст. 92 ЦК України. Відповідно до цієї норми юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону.

В юридичній літературі триває дискусія з приводу часу набуття юридичною особою дієздатності. Одні вчені, зокрема В. Д. Примака, Д. М. Розанцева, І. Ф. Севрюгова, стверджують, що дієздатність юридичної особи виникає в момент появи юридичної особи, яка пов'язується з процедурою державної реєстрації [6]. Крім того, виникнення дієздатності юридичних осіб вже після їх державної реєстрації може відбуватися і залежно від інших підстав, зокрема отримання дозволів.

В. Д. Примака наполягає на визнанні практичної та теоретичної неспроможності традиційного погляду на незначущість відмінностей між правоздатністю та дієздатністю юридичної особи. Замість змішування право- і дієздатності вчений пропонує вести мову про адекватність наявного в юридичної особи обсягу дієздатності відповідним елементам правоздатності цього суб'єкта права. На його думку, «поглинання» дієздатності юридичної особи її правоздатністю абсолютно неможливо ще й тому, що правосуб'єктна організація, на відміну від фізичних осіб, набуває цивільної правоздатності не як певне «природне» право, а винятково у зв'язку з презумпцією наявності в юридичної особи реальних можливостей для реалізації відповідної юридичної властивості. Тобто набуття юридичною особою цивільної правоздатності передбачає одночасну наявність у неї мінімально необхідних фактичних можливостей (реальної спроможності) щодо здійснення своєї правоздатності на власний розсуд і власними діями. Якщо на етапі державної реєстрації організованого учасника цивільних відносин існування стану взаємної адекватності (відповідності, забезпеченості) його правоздатності та дієздатності може тільки припускатися, то при набутті юридичною особою права на здійснення діяльності, що підлягає ліцензуванню, таке співвідношення вказаних складових правосуб'єктності стає явним: орган ліцензування спочатку здійснює перевірку фактичної відповідності юридичної особи певним ліцензійним умовам і лише за наслідками цієї перевірки приймає відповідне рішення. У даному випадку визнання правоздатності організації у сфері ліцензованої діяльності залежить винятково від її фактичної здатності набувати та здійснювати відповідні права та обов'язки. Тобто встановлення факту наявності соціально-економічних передумов здійснення дієздатності (а отже, реалізації правоздатності) у відповідній сфері діяльності, безумовно, передують надання відповідного цій дієздатності обсягу правоздатності [8].

Як зазначає Р. Б. Шишка, щодо окремих видів діяльності чинним законодавством передбачено ліцензування, патентування, акредитація чи квотування. Без отримання необхідних дозволів з боку уповноважених державних органів цією діяльністю займатись не можна. Отже, дієздатність у юридичної особи в цьому випадку виникає лише з отриманням таких дозволів [9]. Відправним посиланням для цього твердження є й п. 3 ст. 68 ЦК України, згідно з яким окремими видами діяльності, перелік яких визначається законом, юридична особа може займатись тільки після одержання спеціального дозволу (ліцензії).

Правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення (ч. 4 ст. 91 ЦК України). У ч. 3 ст. 11 Закону України «Про дошкільну освіту» зазначено, що заклад дошкільної освіти здійснює свою діяльність за наявності ліцензії на право провадження освітньої діяльності у сфері дошкільної освіти, виданої в установленому законодавством України порядку.

Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 р. було запроваджено ліцензування освітньої діяльності закладів освіти (п. 6 ч. 1 ст. 7). Згідно зі змінами, внесеними до цього положення Законом, для закладів дошкільної освіти освітня діяльність провадиться на підставі ліцензії, що видається органом ліцензування – обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, Радою Міністрів Автономної Республіки Крим (п. 2 ст. 43).

Таким чином, безумовно, можна погодитись з Р. Б. Шишкою, що дієздатність юридичних осіб, для діяльності яких потрібні спеціальні дозволи, є перманентною, тобто може розширюватись та звужуватись [9]. Якщо ж йдеться про установи, то це стосується, в першу чергу, освітніх закладів.

На нашу думку, дієздатність юридичної особи можна і слід розглядати як засіб реалізації правоздатності. Цивільна дієздатність закладу дошкільної освіти реалізується одним із можливих способів – через органи управління. Відповідно до ч. 2 ст. 24 Закону України «Про дошкільну освіту» управління закладом освіти в межах повноважень, визначених законами та установчими документами цього закладу, здійснюють: засновник (засновники), керівник закладу освіти, колегіальний орган управління закладом освіти, колегіальний орган громадського самоврядування, інші органи, передбачені спеціальними законами та/або установчими документами закладу освіти.

Звертаємо також увагу на те, що згаданим Законом суттєво збільшено кількість повноважень педагогічної ради відповідних закладів освіти. Рішення педагогічної ради вводяться в дію рішеннями керівника закладу. Тепер же дитсадки всіх форм власності будуть мати самоврядні колегіальні органи – наглядові (підкувальні) та педагогічні ради, батьківські ради тощо, які прийматимуть найважливіші рішення. Заклад дошкільної освіти та педагоги самостійно формуватимуть навчальні програми, які за поданням педагогічної ради затверджуватиме керівник закладу. Єдина вимога – їх відповідність державним стандартам освіти, прийнятих міністерством освіти й науки.

Засновник дошкільного закладу освіти – це орган державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано заклад освіти або які в інший спосіб відповідно до законодавства набули прав і обов'язків засновника (п. 7 ч. 1 ст. 1). Керівник закладу дошкільної освіти здійснює безпосереднє управління закладом і несе відповідальність за освітню, фінансово-господарську та іншу діяльність закладу освіти. Повноваження (права і обов'язки) та відповідальність керівника закладу дошкільної освіти визначаються законом та установчими документами закладу освіти.

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти висновку, що дієздатність у повному обсязі у закладах дошкільної освіти виникає з моменту отримання ліцензії на здійснення освітніх послуг, з якого дошкільний заклад може здійснювати як свою основну, так і додаткову діяльність, котра дозволена законом і засновником.

Таким чином, дошкільний заклад освіти стає правосуб'єктним з моменту свого створення, тобто в момент реєстрації стає не тільки правоздатним, а й дієздатним, і має можливість набувати цивільних прав та обов'язків, здійснюючи їх через відповідні органи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Зозуляк О. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: монографія. Тернопіль: підручники і посібники, 2017. С. 135–136.
2. Иоффе О. С. Советское гражданское право: учеб. для юрид. ин-тов: в 2-х т. Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1971. Т. 1. 472 с.
3. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. М.: Госюриздат, 1958. С. 37–39.
4. Примак В. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб у контексті їх цивільної правоздатності // Юридична Україна, 2003. № 12. С. 45.
5. Корпоративне право України: проблеми теорії та практики: монографія / В. А. Васильєва, А. В. Зеліско, В. В. Луць, І. Б. Саракун, Л. В. Сішук та ін.; за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої; Нац. акад. правових наук України, Науково-дослід. ін-т приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака, Лабораторія проблем корпорат. права; ДВНЗ «Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника», Навчально-наук. юрид. ін-т. Івано-Франківськ: Супрун В. П., 2017. С. 129.
6. Лещенко Д. С. Правовий статус установ у цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2005. 196 с.
7. Борисова В. І. Установа як особлива організаційно-правова форма непідприємницьких юридичних осіб / Актуальні проблеми приватного права України: збірник статей до ювілею док. юрид. наук, профес. Н. С. Кузнецової / відп. ред. Р. А. Майданик та О. В. Кохановська. Київ: ПрАТ «Юридична практика», 2014. С. 51–74.
8. Примак В. Д. Обмеження правоздатності юридичної особи: питання дійсності правочинів та відповідальності за правопорушення // Юридичний вісник України. 2004. 4–10 вересня (№ 36). С. 15.
9. Шишка Р. Б. Новий погляд на підприємницьку правосуб'єктність // Вісник Університету внутрішніх справ. 1998. № 3–4. С. 265–274.

Besarabchyk V. Civil legal personality of the institution of preschool education

The article clarifies the essence of the legal personality of the institution of preschool education as a participant in civil law and the specifics of the structural elements of civil legal personality, the procedure for the emergence and termination of legal capacity and capacity of institutions of preschool education.

Keywords: civil legal personality, civil law status, legal capacity, capacity, non-entrepreneurial legal entity, institution.